

Narwiański
Park Narodowy

Narwiański Park Narodowy

Krajobraz, przyroda, człowiek

Monografia pod redakcją

Piotra BANASZUKA i Dana WOŁKOWYCKIEGO

Recenzenci:
Emilia Brzosko i Jerzy Urwanowicz

Copyright ©
Narwiański Park Narodowy
Białystok – Kurowo 2016

Narwiański Park Narodowy

Kurowo 10, 18-204 Kobylin Borzymy
tel. +48 85 7181417
e-mail: npn@npn.pl

Wydawca:
Agencja Wydawnicza EkoPress
www.ekopress.pl

Skład:
Andrzej Poskrobko / tel. 601 311 838

Rysunki:
Bogusław Deptuła (s. 26) Izabela Dziekańska (s. 167)
Ewelina Boruszko (s. 116, 241, 296) Emilia Sadanowicz (s. 68, 367)

Fot. okładka:
Andrzej Bielonko

ISBN: **978-83-62069-66-8**

Narwiański
Park Narodowy

Narwiański Park Narodowy

Krajobraz, przyroda, człowiek

Monografia pod redakcją

Piotra Banaszuka i Dana Wołkowyckiego

Zespół autorski

- Mikołaj Adamczyk** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno
- Henryk Banaszuk** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Piotr Banaszuk** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Grzegorz Błachowski** Ośrodek Statystyki Leśnictwa i Ochrony Przyrody, Urząd Statystyczny w Białymstoku, ul. Krakowska 13, 15-959 Białystok
- Paweł Buras** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno
- Cezary Bystrowski** Zakład Ochrony Lasu, Instytut Badawczy Leśnictwa, ul. Braci Leśnej 3, Sękocin Stary, 05-090 Raszyn
- Włodzimierz Chętnicki** Zakład Zoologii Kęgowców, Instytut Biologii Uniwersytetu w Białymstoku, ul. Ciołkowskiego 1J, 15-245 Białystok
- Lilia Citko** Wydział Filologiczny, Uniwersytet w Białymstoku, ul. M. Skłodowskiej-Curie 14, 15-097 Białystok
- Łucjan Chybowski** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Jeziorowego, ul. Rajska 2, 11-500 Giżycko
- Anna Dąbrowska** Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszcy, Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Ratusz, Rynek Kościuszki 10, 15-426 Białystok
- Krzysztof Deoniziak** Zakład Ekologii Behawioralnej, Uniwersytet Adama Mickiewicza, ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań
- Adam Czesław Dobroński** Wydział Historyczno-Socjologiczny, Uniwersytet w Białymstoku, Plac Uniwersytecki 1, 15-420 Białystok
- Artur Gawel** Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej, ul. Leśna 7, 16-010 Wasilków
- Marzena Giedrewicz** Urząd Miejski w Białymstoku, ul. Słonimska 1, 15-950 Białystok
- Andrzej K. Kamocki** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Małgorzata Karczewska** Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Pl. Uniwersytecki 1/117, 15-420 Białystok
- Maciej Karczewski** Instytut Historii i Nauk Politycznych, Uniwersytet w Białymstoku, Plac Uniwersytecki 1, 15-420 Białystok
- Aleksander Kołos** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Iwona Laskowska** Narwiański Park Narodowy, Kurowo 10, 18-204 Kobylin Borzymy
- Janusz Ligęza** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno

-
- Sebastian Ł. Łupiński** Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. prof. Witolda Sławińskiego, ul. abp. gen. M. Chodakowskiego 6, 16-030 Supraśl
- Beata Matowicka** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Krzysztof Micun** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok
- Waldemar Mioduszewski** Zakład Zasobów Wodnych, Instytut Technologiczno-Przyrodniczy, Falenty, Al. Hrabstwa 3, 05-090 Raszyn
- Jarosław Napiórkowski** Zakładu Hydrologii i Hydrodynamiki, Instytut Geofizyki PAN, ul. Księcia Janusza 64, 01-452 Warszawa
- Tomasz Okruszko** Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, SGGW, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
- Monika Olszewska** Narwiański Park Narodowy, Kurowo 10, 18-204 Kobylin Borzymy
- Cezary Popławski** Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Oddział w Białymstoku, ul. Lipowa 51, 15-424 Białystok
- Paweł Prus** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno
- Mikołaj Pruszyński** Narwiański Park Narodowy, Kurowo 10, 18-204 Kobylin Borzymy
- Agnieszka Pruszyńska** Narwiański Park Narodowy, Kurowo 10, 18-204 Kobylin Borzymy
- Jan Raczyński** Zakład Zoologii Kręgowców, Instytut Biologii Uniwersytetu w Białymstoku, ul. Ciołkowskiego 1J, 15-245 Białystok
- Marcin Sielezniew** Zakład Zoologii Bezkręgowców, Uniwersytet w Białymstoku, ul. Ciołkowskiego 1J, 15-245 Białystok
- Monika Szewczyk** Centrum UNEP/GRID – Warszawa, ul. Sobieszyńska 8, 00-764 Warszawa
- Jacek Szlakowski** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno
- Piotr Tracuk** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Jeziorowego, ul. Rajska 2, 11-500 Giżycko
- Dariusz Ulikowski** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Jeziorowego, ul. Rajska 2, 11-500 Giżycko
- Adam Więcko** Zakład Hydrobiologii, Instytut Biologii, Wydział Biologiczno-Chemiczny, Uniwersytet w Białymstoku, ul. Ciołkowskiego 1J, 15-245 Białystok
- Wiesław Wiśniewolski** Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza, Zakład Rybactwa Rzecznego w Żabieńcu, ul. Główna 48, 05-500 Piaseczno
- Dan Wołkowycki** Katedra Ochrony i Kształtowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska, Politechnika Białostocka, ul. Wiejska 45A, 15-351 Białystok

Spis treści

Rzeka

Narwiański Park Narodowy. Najważniejsze fakty	13
1 Specyfika środowiska i krajobrazu Narwiańskiego Parku Narodowego – P. Banaszuk, D. Wołkowycki	19
2 Budowa geologiczna i rzeźba terenu – H. Banaszuk, K. Micun, P. Banaszuk	27
3 Wody Narwiańskiego Parku Narodowego – W. Mioduszewski, J. Napiórkowski, T. Okruszko	51
4 Przekształcenia układu hydrograficznego Narwi w ostatnich dekadach – A.K. Kamocki	65
5 Mokradła i gleby – P. Banaszuk, H. Banaszuk	69
• Mikroesej. Gleby organiczne – P. Banaszuk	77

Szata roślinna

6 Szata roślinna i siedliska przyrodnicze Narwiańskiego Parku Narodowego	81
6.1 Ogólna charakterystyka szaty roślinnej Narwiańskiego Parku Narodowego – D. Wołkowycki, A. Kołos, B. Matowicka	81
6.2 Typy roślinności i siedliska przyrodnicze – D. Wołkowycki, A. Kołos, B. Matowicka, C. Poptawski, M. Szewczyk	93
6.3 Przemiany roślinności Narwiańskiego Parku Narodowego – D. Wołkowycki, A. Kołos, B. Matowicka, M. Szewczyk	109
6.4 Różnorodność florystyczna Narwiańskiego Parku Narodowego – D. Wołkowycki, A. Kołos, B. Matowicka	117
• Mikroesej. Grądziki – wyspy wśród bagien – P. Banaszuk, D. Wołkowycki	126
6.5 Geobotaniczna waloryzacja Narwiańskiego Parku Narodowego – D. Wołkowycki	128

Fauna

7 Bezkręgowce wodne	139
• Mikroesej. Astakofauna Narwiańskiego Parku Narodowego – Ł. Chybowski, D. Ulikowski, P. Traczuk	145
8 Owady	149
8.1 Motyle dzienne – M. Sielezniew, C. Bystrowski, K. Deoniziak	149
8.2 Ważki – C. Bystrowski, M. Sielezniew	160
9 Ichtiofauna Narwiańskiego Parku Narodowego – W. Wiśniewolski, J. Szlakowski, P. Buras, M. Adamczyk, J. Ligieza, P. Prus	169
10 Płazy i gady – S. Łupiński, W. Chętnicki	185
• Mikroesej. Znaczenie płazów i gadów – S. Łupiński, W. Chętnicki	197
• Mikroesej. Dlaczego płazy są dobrymi wskaźnikami stanu środowiska? – S.Ł. Łupiński, M. Giedrewicz	198
11 Ssaki	201
11.1 Różnorodność fauny ssaków – M. Giedrewicz, J. Raczyński, W. Chętnicki, S.Ł. Łupiński	201
• Mikroesej. Rola małych ssaków – M. Giedrewicz, J. Raczyński, W. Chętnicki, S.Ł. Łupiński	214
11.2 Bóbr – M. Giedrewicz, S.Ł. Łupiński	215
11.3 Norka amerykańska – J. Raczyński	219
• Mikroesej. Nietoperze – G. Błachowski	224
12 Ptaki – A. Więcko, M. Pruszyński, A.K. Kamocki	227
13 Powiązania ekosystemalne – P. Banaszuk, D. Wołkowycki	237

Krajobraz kulturowy

14	Pradzieje i wczesne średniowiecze – archeologia krajobrazu i krajobraz archeologiczny nad górną Narwią – M. Karczewski	245
	• Mikroesej. Tur w Dolinie Narwi: u źródeł krajobrazu parkowego – D. Wołkowycki, M. Karczewski	266
	• Mikroesej. Z pasji do starożytności: Władysław i Wiktor Litwińczukowie – M. Karczewski	268
15	Zarys dziejów ziem nad górną Narwią przy obecnych granicach Narwiańskiego Parku Narodowego (do 1944/1945 r.) – A.Cz. Dobroński	271
	• Mikroesej. Przynależność polityczna i administracyjna Doliny Górnej Narwi na przestrzeni dziejów – A.Cz. Dobroński, D. Wołkowycki	280
	• Mikroesej. Reduta „Koziołek” – A.Cz. Dobroński, M. Karczewski, I. Laskowska	282
	• Mikroesej. Zygmunt Gloger – A.Cz. Dobroński, M. Karczewski, A. Pruszyńska	284
16	Dolina Narwi w krajobrazie zespołów rezydencjonalnych Choroszczycy i Kurowa – A. Dąbrowska	287
	• Mikroesej. Zerwany most – I. Laskowska	295
17	Cmentarze z czasów I wojny światowej w krajobrazie górnej Narwi – M. Karczewska	297
18	Toponimia Narwiańskiego Parku Narodowego i okolic – L. Citko	309
19	Wybrane aspekty kultury ludowej doliny Narwi	315
	19.1 Tradycyjne rybołówstwo w dolinie Narwi – A. Gawęł	315
	19.2 Gospodarka sianokośna w dolinie Narwi – A. Gawęł	319
	19.3 Tradycyjne budownictwo doliny Narwi – A. Gawęł	323
	• Mikroesej. Taplary: zaginiony świat Doliny Narwi w prozie Edwarda Redlińskiego – A. Pruszyńska	328
	19.4 Relikty dawnych upraw i dziko rosnące rośliny użytkowe w tradycyjnej kulturze Podlasia i wschodniego Mazowsza – D. Wołkowycki	330
	• Mikroesej. Ogórki narwiańskie – I. Laskowska	335

Ochrona

20	Historia Narwiańskiego Parku Narodowego – H. Banaszuk	339
	• Mikroesej. Włodzimierz Puchalski – A. Pruszyńska	342
	• Mikroesej. Wiktor Wołków – A. Pruszyńska	344
21	Ochrona, turystyka i edukacja – I. Laskowska, M. Olszewska	345
	• Mikroesej. Renaturyzacja mokradeł – P. Banaszuk	354

Aneks

Wykaz gatunków roślin naczyniowych	357
--	-----

Przedmowa

Oddajemy do Państwa rąk tom podsumowujący stan wiedzy o jednej z najlepiej zachowanych dolin rzecznych w Europie. Tak bowiem, bez najmniejszej przesady, można określić dolinę Narwi, chronioną w granicach Narwiańskiego Parku Narodowego. Wielokorytowy charakter rzeki, rytm jej wezbrań, sprawiający, że nadal, niemal corocznie, wypełnia wodami dolinę, rozległe połacie mokradeł, bogaty i fascynujący świat roślin i zwierząt, a także historia i tradycyjne formy użytkowania – wszystko to składa się na zróżnicowany, harmonijny i tętniący życiem krajobraz. To obszar tym bardziej unikalny, że ocalały od wpływu osuszających melioracji, które przeorały i zniszczyły olbrzymią większość mokradeł i dolin rzecznych w naszym kraju, jak i na całym kontynencie.

Dolina Narwi nieustannie zmienia się, a tempo i natężenie przeobrażeń nasiliły się znacznie w ostatnich dekadach. Coraz mniej wód zasila mokradła, spływając z przyległych do doliny wysoczyzn. Znikły dawne sposoby koszenia, a z wielkich obszarów rolnicy wycofali się zupełnie, co dało impuls do ekspansji trzciny, krzewów i drzew. Negatywny wpływ na dynamikę wezbrań wywiera zalew Siemianówka. Wody rzeczne, jak i siedliska w dolinie stają się coraz bardziej żyzne. Nasila się penetracja przez inwazyjne gatunki obce. Wszystkie te procesy wymagają stosownych działań mitygujących i ochronnych. Są one możliwe dzięki Parkowi Narodowemu, który od lat z sukcesem je prowadzi.

Tom, który mają Państwo w ręku został przygotowany w roku jubileuszu 20-lecia Narwiańskiego Parku Narodowego. Złożyły się nań prace ponad 40. autorów z wielu ośrodków, m.in. z Politechniki Białostockiej, Uniwersytetu w Białymstoku, Instytutu Geofizyki PAN, Instytutu Rybactwa Śródlądowego, Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, jak i z samego Parku Narodowego. Można go traktować jako aktualizację i rozwinięcie materiałów opublikowanych w 2004 r. w pierwszej monografii Narwiańskiego Parku Narodowego pod redakcją Prof. Henryka Banaszuka.

Dolina Narwi między Surazem a okolicami Choroszczy jest kształtowana zarówno przez siły natury, jak i działalność człowieka. Rzeka żywiła mieszkańców jej brzegów i żywi nadal, choć czasami w inny, niż dawniej sposób. Była i jest inspiracją dla przyrodników, historyków, regionalistów i twórców. Przygotowując ten tom staraliśmy się uwzględnić wszystkie aspekty funkcjonowania ekosystemu bagien narwiańskich w możliwie pełny sposób. Zamierzenie, tak szeroko zakrojone, nie powiodło się w pełni, a niektóre części opracowania mogą pozostawiać niedosyt. Może jednak dobrze, że dolina Narwi nadal skrywa tajemnice? Niech będzie to dodatkową zachętą do zagłębienia się w labirynt jej wód, w mozaikę jej szuwarów, łąk, zarośli i lasów. Ufamy, że niniejszy tom Czytelnicy – badacze, turyści i goście Parku Narodowego oraz mieszkańcy doliny Narwi i jej okolic – zechcą uznać za inspirujący i przydatny w tej mierze przewodnik.

Piotr Banaszuk i Dan Wołkowycki

Białystok – Kurowo, grudzień 2016 r.

fot. J. Matos da Costa